

«Շտապագին կը փախչի, իր մէջ նոր կատարուած հրաշքներու հայեցողութեանը մէջ առանձնանալու, երթալ բոլորանուէր աղօթելու համար: «Քահանայ է!»

Այստեղ կ'աւարտի գրքին առաջին մասը:

ՏԻՓՐԱՆ

HAUPTMANN.—DER ARME HEINRICH.

Հաուպտման.—Խեղճ Հայնրիխը, դրամա.

Գերմանական մի լեզենդա է Հաուպտմանի այդ նոր դրամայի հիմքը կազմում: Կոմս Հայնրիխ Փօն-Աուէն, ասում է այդ լեզենդան, բորոտութիւն ստացաւ: Նա տանջւում էր զիշեր-ցերեկ, թշուառութեան գրկում նա մոռացել էր իր մեծութիւնն ու իշխանութիւնը և թափառում էր սարերում ու անտառներում: Վերջապէս համնում է փրկութեան ժամը: Հարեան կայուածատիրոջ աղջիկը լսում է, թէ Սայերնօում ապրում է մի բժիշկ, որը կարող է բժշկել բորոտութիւնը կուսական արիւնով: Նա որոշում է զոհել իր կեանքը կոմսի թշուառութեանը վերջ դնելու համար: Բժշկւում է կոմսը, բայց առանց արիւնի: Այն ժամանակ, երբ անձնագոհ աղջիկը պառկած է անդամահատական սեղանի վրայ և սպասում է իր կեանքի վերջին, յանկարծակի ներս է մտնում կոմսը, որպէսզի խանդարէ այդ կամաւոր ոճրագործութիւնը: Հէնց այդ բոպէին նա զգում է, որ հիւանդութիւնը մի աստուածային պատիժ է իր անուղղելի գոռոզութեան, իր հակաիրօնական գործերի ու հաւատալիքների համար: Զգում է և հոգեկան թեթևութիւն ստանում: Զղջումը փրկում է նրան: Կարճ ժամանակից յետոյ նա բոլորովին առողջանում է և ամուսնանում է փրկիչ-աղջկայ հետ:

Այդ ֆանտաստիկ աւանդութիւնից զեռ XII-րորդ դարում բանաստեղծ Հարտման Փօն-Աուէն ստեղծել է մի գեղեցիկ պոէմա՝ «Der arme Heinrich» անունով: Իսկ այժմ նոյն նիւթը հիմք է դարձել Հաուպտմանի նոր դրամայի համար: Սակայն չնորհալի հեղինակը քիչ ձեռփոխել է այդ լեզենդան և նրա վերայ դրոշմել է իր տաղանդին յատուկ գրաւչութիւնն ու գեղատուեստական նրբութիւնը: Ահա դրամայի սիւժետը.

—Կոմս Հայնրիխը յանկարծ դալիս է կալուածատէր Գոտֆրիդի մօտ և ցանկութիւն է յայտնում այդտեղ երկար ապրելու: Անհանգստանում են Գոտֆրիդն ու նրա կինը, տեսնելով

կոմսի ալլայուած դէմքը, հիւանդոտ արտայայտութիւնը: Ներանց տարօրինակ ու անհասկանալի է թւում, որ կոմսը թողնում է պալատական փայլուն ու փարթամ կեանքը և գերադասում է անտառների խաղաղութիւնն ու մենակութիւնը: Անցնում են օրեր, և այդ անհանգստութիւնն աւելի ու աւելի սաստկանում է, որովհետև Հայնրիխը շարունակ խոյս է տալիս մարդկանցից, թափառում է մենակ, տխուր ու մռայլ: Նա միայն Գոտֆրիդի փոքրիկ աղջկայ—Օտտոգրէի հետ է քաղցր խօսում, խաղում ու հանաքներ անում:

Մի տարօրինակ տիպ է Օտտոգրէն: Նա իր վարք ու բարքով, իր կրօնական ջերմեանդութեամբ յիշեցնում է Հաուպտմանի մի ուրիշ հերոսահուն—Հաննելէին («Hannele»—գրամա): Նոյն խորհրդաւոր հաւատը, նոյն ծայրայեղ ջերմեանդութիւնը:

Կոմսի փաղաքշանքները կամաց-կամաց զարթեցնում են Օտտոգրէի կանացի զգացմունքներն ու հակումները: Նա աշխատում է դուր գալ, գեղեցիկ երևալ: Նա տեսնում է, որ կոմսը թշուառ է, լսում է, որ մի սարսափելի հիւանդութիւն հալ ու մաշ է անում նրան, և այդ բոլորից յետոյ՝ շարունակ մտածում է նրա փրկութեան մասին: Նա լսում է, որ Սիցիլիայում ապրում է մի բժիշկ, որը բժշկում է բորոտներին՝ անմեղ կոյսի արիւն քսելով նրանց վրայ: Այդ լուրը աւելի զարկ է տալիս Օտտոգրէի մտատանջութեանը: Նա մաշւում է օրէցօր. նա դառանցում է այդ մասին թէ քուն և թէ արթուն ժամանակ: Անհանգստանում են ծնողները՝ իրանց զաւակի այդպիսի տարօրինակութիւնը տեսնելով: Վերջապէս մայրը զիմում է Բենեդիկտ քահանային և հարցնում է նրա խորհուրդը:

—Օտտոգրէն Գրիստոսի հարմնացուն է դառնալու, պատասխանում է քահանան, ուրեմն պէտք է հաշտուել այդ մտքի հետ...

Լսում են ծնողները և անհամբեր սպասում գալիք դէպքերին: Իսկ կոմսը օրէցօր աւելի վատանում է, աւելի մռայլւում ու տանջւում: Նոյնիսկ ամենամօտիկ, ամենահաւատարիմ ծառաները զղւում են նրանից, հեռու են փախչում: Ամբողջ կառավարիչը՝ Հարտման Ֆօն—Աուէն գալիս է համոզելու, որ կոմսը նորից իր բնակավայրը—ամբողջ վերադառնայ, նորից սկսէ իր առաջուայ կենցաղը, բայց ի դուրս: Կոմսը մնում է անդրբողոքի: Նա հպարտութեամբ մերժում է այդ առաջարկը, յիշում է իր անաջողութիւնների, իր հիւանդութեան մասին, յայտնում է, որ սկզբում չատ մեծ հաւատ է ընծայել իր հղօրութեանը, ուստի և այժմ պէտք է կրէ զրա պատիժը: Նա

պէտք է տեսնի, թէ ինչպէս բոլորը սարսափով ու զգուհանքով փախչում են նրանցից։ Այժմ բոլորը գիտեն, որ կոմս Հայնրիխը «խեղճ, աղքատ Հայնրիխ» է դարձել, և նա ատում է այդ «բոլորին» էլ, հեռանում է նրանցից, որպէսզի անապատում մենակ ապրի։ Ահա այդպիսի դառնութեամբ է խօսում Հայնրիխը և յուսահատութիւնից թուլանում, գետին է ընկնում։ Իսկ այդ բոլէին Օտտոգերէն փրկարար հրեշտակի նման մօտենում է նրան և քնքուշիկ ձայնով մրմնջում.

—Մի յուսահատուիր, ես կոչուած եմ քեզ փրկելու...

Անցնում են օրեր, չաբաթներ։ «Խեղճ Հայնրիխը» անտառումն է, իր գերեզմանն է փորում։ Նրա մօտ է գալիս ծառան, որպէսզի իմանայ, թէ նա ինչպէս է ապրում, բայց «բորոտ Հայնրիխը» հեռացնում է նրան, սպառնալով, թէ կը մօտենայ, կը քսուի նրա մարմին։ Գալիս է քահանան և նրա համար հաց ու ջուր բերում, բայց Հայնրիխը նրան էլ անպատում ու յանդիմանում է հպարտութեամբ։ Այո, նա թշուառութեան ու մենակութեան մէջ էլ հպարտ է, ատում է, որ յօժարակամ է ընտրել իր այդ վիճակը, որ նրան զգուհի էր դարձել փարթամ կեանքը, բարեկամների ու ծառաների հլու հնազանդութիւնը, որ առաջ զուրկ էր ազատութիւնից, իսկ այժմ և ազատ է, և իշխող։ Նա ձգտում էր դէպի այդ ազատութիւնը և այժմ հասել է իր նպատակին։ Երբ մի որեւէ ստրուկ ուզում է ազատութիւն ձեռք բերել, պէտք է ձգտի դէպի վերև, իսկ երբ ընդհակառակը մի իշխան, մի տէր է դիմում դէպի ազատութիւն, նա պէտք է իջնի իր բարձրութիւնից, պէտք է խոնարհուի։ Ահա հէնց այդ պատճառով էլ նա ապրում է անապատում, փորձում է իր գերեզմանը։

Բենեդիկտը և Գոտֆրիդը գալիս են «խեղճ Հայնրիխ» մօտ, համոզում են, որ նա վերադառնայ տուն՝ Օտտոգերէի մօտ և իր ազդեցութիւնը գործ դնէ, որպէսզի խելագարութեան հասած աղջիկը հանգստանայ, բայց ապարդիւն։

Հայնրիխը յայանում է, որ Օտտոգերէն եկել էր իր մօտ—անտառ և առաջարկել էր ընդունել իր զոհաբերութիւնը՝ կուսական արիւնը—բորոտութիւնից ազատուելու համար, բայց մերժում էր ստացել, որովհետև կոմսը չի ուզում մի երեխայի ձեռքով փրկութիւն ստանալ։ Նա պատրաստ է մենակ տանջուել ու մեռնել...

Վշտացած հեռանում են Բենեդիկտը և Գոտֆրիդը, իսկ Հայնրիխը մենակ մնալով՝ բացական է.

«Ամբողջ աշխարհը, հերոսութիւն, փառք—ամենինչ թառամում է...

Ամեն ինչ ունայնութիւն է, բոլորական երազ, ուրուական...
Բայց միայն քիչ առաջ նա (իման Օտտոգերէն) այստեղ էր,
եւ նրա խօսքերը ինձ յոյս ու սփոփանք էին չնչում:

Օ՛, կեանքի յաղթանակ, միթէ նորից քաշելու ես ինձ քո
յետեից...»

Եւ իսկապէս դալիս է այդ յաղթանակը Հայնրիխի համար:
Ժամանակը չի կարողանում ամուրիել Օտտոգերէի վիշտն
ու մտատանջութիւնը: Օրէցօր սաստկանում է նրա կրօնական
ջերմեռանդութիւնը: Նա թեթեւութիւն է որոնում, անտառի մա-
տուռում, չարունակ աղօթում է, լաց է լինում, չարքաշ
կեանք է վարում՝ հաւատացած լինելով, թէ գրանով կարող է
Աստծու գութն հայցել և Հայնրիխի հիւանդութիւնը բուժել,
տանջանքը փարատել: Զերմ հաւատը կարող է հրաքններ գոր-
ծել: Օտտոգերէն մտնում է այդ շրջանը. նա մի հորհրդաւոր
տեսիլ է տեսնում:—Ահեղ փոթորիկ է, չը կայ փրկութիւն.
սուր դանակը ցցուած է նրա կրծքի մէջ, և չարախնդաց դեերը
տանում են նրա մերկ դիակը, տանում են դէպի անդունդ, դէպի
կորուստ: Բայց անա երկնքում բարձրանում են երկու փայլուն
արեգակ, նրանց յոյսը հեռու է վանում թանձր խաւարը, ան-
հետացնում է դժոխային պատկերները... Եւ նա զարթնում է
ուրախացած ու ոգևորուած...

Նա այդ տեսիլը պատմում է քահանային և յայտնում է,
որ այժմ աւելի քան հաւատացած է, որ պիտի յաղթանակէ,
պիտի փրկէ «խեղճ Հայնրիխին»: Եւ այդպիսի պինդ հաւատով
սպասում է Հայնրիխի գալուն: Նրա սպասելիքն արդարանում
է: Հպարտ կոմսը յուսահատութեան զազաթնակէտին հասած՝
թողնում է անտառը և սկսում է որոնել Օտտոգերէին, որից ա-
ռաջ խուսափում էր:

Երկար որոնումներից յետոյ նա գալիս է վերջապէս մա-
տուռը: Այստեղ զղջացող սրտի աղօթք չին մրմնջում նրա չըր-
թունքները, այլ անէծք ու նղովք: Նրա լեզուն դուրս է թա-
փում սրտում հաւաքուած ամբողջ դառնութիւնը, նա բողբ է
կարգում առ Աստուած, բողբ դէպի կեանքը, դէպի մարդիկ:
Քահանան աշխատում է մխիթարել, հանգստացնել նրան և
յայտնում է, թէ Օտտոգերէն արդէն թողել է ունայն աշխարհը:
Այդ պատասխանը աւելի յուսահատեցնում է Հայնրիխին: Նա
կարծում է, թէ Օտտոգերէն մեռել է: Բայց վերջինս յայտնը-
ւում է հէնց այդ բոլորին և ընկճուածի սրտում վառում յուսոյ
կայծը: Նա տանում է իր յետեից Հայնրիխին, տանում է՝ փրկ-
կութիւն ու երջանկութիւն տալու...

Դրամայի վերջին գործողութիւնը ամբողջումն է կատար-

ւում: Այդտեղ է կոմսը, բայց արդէն առողջ ու երջանիկ: Հաւաքուել են նրա հաւատարիմ ծառաներն ու բարեկամները: Պատրաստութիւն են տեսնում պսակադրութեան համար: Պսակուելու է Հայնրիխը իր փրկարարի՝ Օտտոգերէի հետ: Նա հրճուանքով պատմում է այդ փրկութեան մասին: Նրան բժշկել էր ոչ թէ կուսական արիւնը, այլ մաքուր ու անարատ սէրը: «Փրկութեան առաջին լոյսը փայլեց իմ առաջ, պատմում է նա, երբ անտափ մատուռում տեսայ Օտտոգերէին: Նրա տեսքը ջնջեց իմ սրտից բունն զառնութիւնն ու ատելութիւնը դէպի մարդիկ. ես մի ջերմ տենչանք զգացի դէպի կեանքը, ուղեցի նորից աշխարհ մտնել, թէկուզ դրա համար հարկաւոր լինէր մի անմեղ օրիորդի արիւն թափել: Երկրորդ անգամ փայլեց այդ լոյսը, երբ Օտտոգերէի հետ ճանապարհ ընկայ դէպի Սիցիլիա և սիրեցի նրան ամենաջերմ սիրով: Այդ սէրը մեռցրեց իմ գոռոզութիւնը և նրա տեղ դրեց մի նոր զգացմունք—անձնագոհութիւն մի ուրիշ էակի համար: Ես համոզում էի Օտտոգերէին, որ նա ձեռք վերցնէ իր մտադրութիւնից, խնայէ իր մատաղ կեանքը, բայց իզուր: Նրա որոշումն հաստատ էր, հաւատն անդրդուելի: Հասանք վերջապէս Սիցիլիայի Սալերնո քաղաքը: Բժիշկը զարմացաւ Օտտոգերէի պատրաստակամ անձնագոհութիւնը տեսնելով, աշխատեց վախեցնել նրան, որպէսզի դրանով փրկէ, բայց Օտտոգերէն մնաց անդրդուելի: Ահա վերջապէս հասաւ վճռական րոպէն: Բժիշկը տարաւ Օտտոգերէին անդամահատելու... Բայց հէնց այդ րոպէին իմ առաջ փայլեց փրկարար լոյսի երրորդ ճառագայթը: Ես կոտրեցի դուռը, ներս մտայ և արգելեցի ոճիրը: Փրկուած էր Օտտոգերէն. փրկուած էի և՛ ես: Այդ րոպէին կարծես մի նոր ոյժ անցաւ իմ մէջ: Ես բժշկուած էի...»

Իրան անսահման երջանիկ է զգում Հայնրիխը: Բայց կատարուած իրողութիւնը դեռ պարզ չէ Օտտոգերէի համար: Նա իրան մեղաւոր է զգում, որ չէ կարողացել մինչև վերջն իրազործել իր որոշումը: Նրան թւում է, թէ Աստուած զայրացել է նրա վրայ և յանձնել դժոխային ոյժերին: Այդ դուռ մտքերը թմրեցնում են նրան, նա քնում է: Այդ ժամանակ կոմսը նրա չուրջն է հաւաքում իր ասպետներին ու բարեկամներին: Բերում են երկու թագ և դնում՝ մէկը Հայնրիխի գլխին, իսկ միւսը—Օտտոգերէի: Այդ րոպէին զարթնում է Օտտոգերէն և մի աստուածային պարզ և համարում կատարուած իրողութիւնը: Նա արդէն փոխուած է. դուռ մտքերը այլևս չեն տանջում նրան, իսկ Հայնրիխը պատմում է, թէ ինչպիսի անսահման երջանկութիւն է ստացում նրանց, թէ նա այսուհետեւ կարող է

իր երկրի իսկական տէրն ու իշխանը լինել առանց դառնութեան ու գոռոզութեան, որովհետեւ արդէն մինչև յատակը դատարկել է դառնութեան բաժակը, ճաշակել է հեղութեան քաղցը՝ բութիւնն ու սիրոյ երջանկութիւնը...

Դրանով վերջանում է դրաման։ Այդպիսով Հաուպտմանը կարողացել է հասարակ լեզենդայից մի շնորհալի երկ ստեղծել՝ լի է ֆիֆեկաներով ու ցնցող տեսարաններով, համակուած հումանիտար մի լայն գաղափարով։ Սէրը, մարդասիրութիւնը փրկարար ոյժ ունի, առանց նրան չը կայ երջանկութիւն, առանց սիրոյ կեանքը դառնութեան, յուսահատութեան ու վրդովմունքի անծայր շղթայ է—անա այդ գաղափարը։

Ե. Թ.